

ЗА УПРАВЛЕНИЕТО КАТО ВИД СИНТАКТИЧНА ВРЪЗКА В ТУРСКИЯ ЕЗИК

Харун Бекир

ON GOVERNMENT AS A TYPE OF SYNTACTIC RELATION IN THE TURKISH LANGUAGE

Harun Bekir

Abstract: *Teaching Turkish to native Bulgarian speakers requires specific methodological work. In order to prevent and eliminate interference, some linguistic phenomena must be compared with the Bulgarian language. The purpose of this article is to reveal the specifics of the connection of words and, more specifically, of government as a kind of syntactic connection in Turkish in comparison with Bulgarian, pointing out some features of this language with the aim of avoiding its interference.*

Key words: *government, subordinate clauses, syntactic connection*

<https://doi.org/10.46687/HUMZ4801>

1. Увод

Настоящото изследване възниква като резултат от интереса към проблемите и специфичните прояви на интерферентните явления, свързани с процеса на обучение по практически турски език от страна на български студенти, изучаващи турски език като чужд, и проявяващи се в техния речеви репертоар. Голяма част от обучаващите се, чийто роден език е български, срещат трудности в процеса на обучението, което налага допълнителна работа в мултикултурната образователна среда за оказване на езикова подкрепа. Поради това с тях първоначално се налага да се работи за изграждане на необходимия турски лексикон (думи, морфеми и др.), върху основата на който да се формират началните речеви навици и умения. Същевременно в процеса на изучаване на турски език се налага осигуряване на допълнително обучение по лингвистична интуиция и лингвистична компетентност, при което турските езикови закони, правила и граматически категории да се обясняват в съпоставителен план. Това се налага, тъй като някои от тях липсват в българския език. Така например прилагателното име в българския език е изменяема част на речта. То се съгласува по род и число със съществителното име. В турския език тази част на речта е неизменяема и не се съгласува нито по род и число, нито по падеж със съществителното име. Освен това в турския език няма предлози. Смесовите връзки, изразени с тях, в този език се предават със следлози, а също така и с падежни форми и изафетни конструкции.

В този контекст въпросът за подчинителните връзки в турския език става особено актуален при изучаването му като чужд език. Така например студентите, изучаващи турски език в Пловдивския университет, чийто роден език е български, нелошо усвояват теоретичния материал по турски език, справят се с граматическите упражнения в учебника, но когато се налага да изразяват отношението си по даден въпрос на турски език, проявите на различни видове интерференция е често срещано явление. Речта им изобилства от морфологични и синтактични грешки, за чието отстраняване е необходима системна работа и задълбочени познания относно причините за тяхната проява. Явлението

интерференция се характеризира като „взаимодействие на езикови системи в условията на двуезичие, проявяващо се при езикови контакти или при индивидуално изучаване на нероден език, ... изразява се в отклонения от нормите и системите на втория език, под влияние на родния” (Slovar 1998: 197)¹. Интерференцията може да се прояви не само под влияние на родния, но и под влияние на чуждия или втория език чрез навлизане на нормите на единия език в пределите на другия и да обхване всички нива на езика (Vaynrayh 1972: 25). Главният ѝ източник е разликата в степента на взаимодействащите си езикови системи – различен фонеман състав, разлика в позиционната реализация на фонемите, съчетаемостта им, различна интонация, различен състав на граматическите категории и т. н. Проявява се под формата на грешки, като под грешка се разбира всяко отклонение от нормите на книжовния език (фонетични, граматични, лексикални, словообразователни, правописни, пунктуационни, правоговорни).

Успешното обучение по турски език на студентите, чийто роден език е български, налага известна специфика в методическата работа. С цел да се избегне и отстрани интерференцията му се налага съпоставяне с българския език при някои езикови явления. Целта на настоящата статия е да се разкрият специфичните особености на управлението като начин за синтактично свързване в турския език, като се посочват някои характерни особености на този език за да се избегне интерференцията му.

2. Същност на подчинителните връзки

Определен подход при изучаването на синтаксиса предлага генеративната граматика като направление в теоретичната лингвистика. Тя се опитва да даде определен брой правила, които правилно да предвидят кои комбинации от думи могат да формират граматически верни изречения. В повечето подходи към генеративната граматика правилата също така предвиждат морфологията на изречението. Основоположник на генеративно-трансформационната граматика е известният американски езиковед Н. Чомски, който през 1957 г. издава труда си „Синтактични структури“ (“Syntactic Structures”). Идеята му е синтаксисът на естествения език да бъде описан със строги, математически закономерности. През следващите години Чомски продължава да разработва идеята си и публикува последователно няколко обширни труда, основани на генеративно-трансформационния метод на описание на синтактичните явления (Lakova 2013: 17).

Между думите в състава на словосъчетанието и между простите изречения в състава на сложното изречение съществуват два типа синтагматични отношения, наричани *синтактични връзки* – паратаксис (съчинителна връзка) и хипотаксис (подчинителна връзка). Чрез тях съответните елементи се организират в синтактичната конструкция на словосъчетанието или на изречението.

¹ Терминът *интерференция* произлиза от две латински думи: *inter* (взаимно, между) и *ferio* (докосвам, удрям).

Хипотаксис (от гр. *hypotaxis* – „подчиняване“) или *подчинителна връзка* е налице в случаите, когато конструкцията на словосъчетанието или на изречението включва неравнопоставени елементи, единият от които е главен, а другият е в подчинено положение. За назоваването на тази връзка се използва и терминът *субординация* (от лат. *subordinatio* – „подчинение“).

Подчинителната връзка обикновено свързва две самостоятелни, пълнозначни думи, от които едната е главна, подчиняваща, а другата – зависима, подчинена. Тези две думи представляват смислово и граматическо обединение, което може да се разглежда в изречението като синтактична единица – словосъчетание. Вследствие на това съгласуването, прилагането и управлението се разглеждат често като начини за изразяване на граматическите връзки между думите само в словосъчетанието. Формите на свързване между главната и подчинената част на словосъчетанието се определят от главната част. Известно е обаче, че частите на речта са изменяеми и неизменяеми. Способността на една лексема да се изменя е нейното морфологично свойство, защото става дума за една или друга словоформа. Според тази способност за изменение формите на свързване се разделят на морфологично изразени и синтактично изразени (SBE 1999: 508).

В хипотактични отношения са например думите в следните словосъчетания: *odanın penceresi* (*прозорецът на стаята*), *Türkçe kitabı* (*учебник по турски*), *demir perde* (*желязна завеса*), *kırmızı çanta* (*червена чанта*), *okula gidiyorum* (*отивам на училище*), *evden geliyorum* (*идвам от вкъщи*), *bana göre* (*според мен*), *bugüne kadar* (*до днес*), *bundan dolayı* (*поради това*), *akşama kadar* (*до вечерта*) и др.

Примери за хипотактично свързване могат да се посочат и при свързване на прости изречения в сложно съставно изречение: *Türkü söyleyen kızların sesi uzaktan duyuluyordu* (*Гласът на момичетата, които пееха песни, се чуваше отдалеч*); *Hava güzel olursa dışarıya çıkacağız* (*Ако времето е хубаво, ще излезем навън*); *Her sabah kocamı uyandırmaktan bıktım* (*Омръзна ми всяка сутрин да събуждам мъжа си*); *Sigarayı azaltmaya çalışıyorum* (*Опитвам се да намаля цигарите*).

Хипотактичните отношения могат да се проявяват на няколко нива: *arkadaşımın arabasına bakıyorum* (*гледам към червената кола на приятеля ми*). В този случай главният елемент (глагола *bakmak* – *гледам*) подчинява на себе си друг елемент (в примера съществителното *araba* – *кола*), който на свой ред подчинява на себе си трети елемент (в примера съществителното *arkadaş* – *приятел*). Същата многостепенност в отношенията може да се наблюдава и в състава на сложни изречения: *O kadar da önemli değildir bırakıp gitmeler, arkalarında doldurulması mümkün olmayan boşluklar bırakılmasaydı eğer* (*Не би било толкова важно да изоставиш всичко и си тръгнеш, ако след това не оставяше празнота, която не може да бъде запълнена*); *Her sabah erken kalkmaya çalışıyorum* (*Всяка сутрин се опитвам да ставам рано*).

За разлика от паратаксиса, при който могат да се натрупват множество равнопоставени елементи, многократната употреба на хипотактична връзка (повече от 2-3 пъти) в състава на една конструкция утежнява изказа и би могла да създаде проблеми при разбирането.

Хипотактичната връзка се реализира по три основни начина: чрез съгласуване, чрез управление и чрез прилагане, както и чрез комбинация на начините в една многочленна конструкция.

Грамматическата оформеност е основен признак на изречението, т. е. всяко изречение има граматическа структура, която се обуславя от системата на езика, от неговите вътрешни закони. Грамматическите особености на частите на речта определят и какви са възможните синтактични средства те да образуват словосъчетания. Думите, които влизат в състава на изречението, се намират в определени синтактични отношения – съчинителни и подчинителни. Особена роля за изразяване на граматическите връзки между думите имат подчинителните отношения. В турския език подчинителните словосъчетания се образуват чрез *съгласуване, прилагане и управление*.

3. Същност на управлението като вид синтактична връзка

Управление или *рекция* (от лат. *gestio* – „управление, насочване“) се нарича синтактична връзка, при която главният елемент на конструкцията изисква от подчинения елемент да покаже в себе си качества, които обаче не са присъщи на самия главен елемент. Това може да бъде например поява на точно определени грамемни, на някакви формални (примерно словоредни) особености или пък свързване на подчинения елемент с главния посредством някаква формална връзка (предлог, подчинителен съюз и др.).

Поради липсата на предлози в турския език за разлика от българския, предложното свързване като синтактична връзка не съществува. В турския език падежните суфикси при именното склонение изпълняват функцията за изразяване на отношенията между имената. В българския език тази функция се осъществява чрез предлози и други синтактични средства (например словоред).

а. Управлението като вид синтактична връзка при подчинителните словосъчетания

В езиците с падежни форми, какъвто е и турският език, при имената съчетаването на съществително с глагол става чрез глаголна реакция, при която глаголят „управлява“ съществителното така, че изисква в него появата на точно определен падеж. Съществителните имена се явяват в изречението като зависими категории, маркирани с падеж. Едно изречение се смята за неправилно построено, ако в него има съществително без падеж. Приписването на падеж или функция става при управление. Падежното управление като форма на свързване в словосъчетанието обаче е частен случай на синтактично управление. Всяка опора управлява зависимите си разширения. Управлението показва, че подлогът е подчинена част, а не напълно независима категория – той се управлява от главната част на изречението. Главната част на изречението е предикатът, който дава именителен падеж и функция подлог на позицията и на запълващия позицията елемент (SBE 1999: 527).

Глаголят предопределя винителен (на турски: *belirtme durumu*; на латински: *casus accusativus*) или дателен падеж (на турски: *yönelme durumu*; на латински: *casus dativus*) на своите допълнения, изразени със съществителните имена. Например преходните глаголи образуват конструкции със съществително в ролята на пряко допълнение, което стои във винителен падеж:

demirleri kestim – изрязах **железата**
evi gördüm – видях **къщата**
arkadaşımı özledim – жадувам за **приятеля/приятелката си**
tahtayı sildim – избърсах **дъската**
penceresini açtım – отворих **прозореца му/ÿ**
kapısını kapattım – затворих **вратата му/ÿ**
çantasını aldım – взех **чантата му/ÿ**
Bugün arkadaşımı gördüm. – Днес видях **приятеля ти**.

Прякото допълнение в турския език, изразено чрез формата на винителен падеж, на български се предава с членуваната форма, а непрякото допълнение, изразено с формата на именителен падеж (на турски: *yalın durumu*; на латински: *casus nominativus*) – с нечленуваната форма на съществителното име.

При съчетаването на глагол със съществително име или местоимение, което е в ролята на косвено допълнение, глаголт изисква в подчинения елемент появата на показател за местен падеж (на турски: *bulunma/kalma durumu*; на латински: *casus locativus*): *elde etmek* – придобивам; *gözünde büyütmek* – преувеличавам; *ayakta durmak* – стоя на крак; *dillerde dolaşmak* – приказва се за някого. В случаите, когато съществителното изпълнява ролята на обстоятелствено пояснение предимно за място или време, също е в местен падеж: *sokakta duruyorlar* – стоят/ чакат на улицата; *evde belkiyor* – чака въщи; *iki saatte alabilirsiniz* – може да вземете за два часа; *haftada bir geliyor* – идва веднъж седмично.

Както е видно и от примерите, налице е синтактична връзка *управление*, при което главната част предопределя грамемата на падежно зависимата, тя да е в определена падежна форма. Всички съществителни вземат дателна падежна форма (на турски: *yönelme durumu*, на латински: *casus dativus*), когато се употребяват в съчетание с глаголи, изразяващи някакво движение към даден предмет, защото дателният падеж в турския език изразява отношение на проникване, навлизане в предмета, на приближаване до него, на насочване към него, т. е. на движение към означената цел:

gelmek (идвам) → *okula gelmek* (идвам **в/на/към** училище)
gitmek (отивам) → *eve gitmek* (отивам **към** къщи)
girmek (влизам) → *odaya girmek* (влизам **в** стаята)
binmek (качвам се) → *ötopüse binıyorum* (качвам се **в/на** автобуса)
koşmak (тичам, изтичвам към) → *sokağa koşmak* (изтичвам **към** улицата)
göndermek (изпращам) → *arkadaşıma göndermek* (изпращам **на** приятеля си)

В турския език се говори и за следложна рекция – в смисъл, че употребата на дадени следлози изискват в съществителните или местоименията да се появи точно определен падежен показател. С други думи казано, следлозите в турския език също предопределят падежна форма на зависимите от тях съществително или местоимение: *akşama kadar* – до вечерта; *binden başka* – освен мен; *anneme göre* – според майка ми; *kahvaltıdan önce* – преди закуска; *toplantıdan sonra* – след събранието и др. В много редки случаи съществителното, което изпълнява ролята на определение на друга дума, също

може да бъде в местен падеж (на турски: *bulunma/kalma durumu*; на латински: *casus locativus*): *haftada bir* – веднъж през седмицата/ веднъж седмично.

Akşama kadar gelmelisiniz (До вечерта трябва да дойдете).

Vana göre adam gelmeyecek (Според мен човекът няма да дойде).

Köye doğru başını çevirdi (Обърна главата си към селото).

Güneşe karşı bakıyordum (Не мога да гледам към слънцето).

Съществителното се поставя в отделителен падеж (на турски: *ayrılma/çıkma durumu*; на латински: *casus ablativus*), когато искаме да изразим отделяне от предмета, излизане от него, минаване през него или изключване от него. В тези случаи формата на отделителния падеж в изречението изпълнява следните функции:

- служба на непряко допълнение (при съчетаване с глаголи, чието действие засяга предмета): *Uzun zaman okuldan bahsetti* – Говори на дълго и на широко за училището;
- обстоятелствено пояснение за причина: *Susuzluktan ağzı kurudu* – От жажда му пресъхна устата;
- обстоятелствено пояснение за място: *Araba yoldan geçti* – Колата мина от улицата; *Bir gün o yokuştan iniyordum* – Един ден слизах от онова нанаягорнище;
- обстоятелствено пояснение за времето, откогато започва да се върши глаголното действие: *Sabahtan sizi arıyorum* – От сутринта ви търся;
- определение – в този случай отделителният падеж означава цялото, от което се взема част, като например: *Arkadaşlardan bazıları geldi* – Някои от приятелите дойдоха; *Öğretmenlerden çoğu bugün okula gelmedi* – Много от учителите не дойдоха днес на училище. Понякога със съществителното в отделителен падеж, което изпълнява ролята на определение, изразяваме материала, от който е направен предметът: *demirden kapı* – врата от желязо (желязна врата); *taştan duvar* – стена от камъни (каменен зид); *ipekten gömlek* – риза от коприна (копринена риза); *tahtadan sandık* – сандък от дъски (дървен сандък) и др.

Някои следлози в турския език като *dolayı, önce, sonra, beri, gayri, dışarı, başka* управляват съществителното, което се словосъчетава с тях, и изискват то да бъде в отделителен падеж: *arkadaşımdan başka* – освен приятеля ми; *konserden önce* – преди концерта; *sabahtan beri* – от сутринта (насам); *bundan dolayı* – поради/заради това; *dersten sonra* – след урока; *annemden gayri* – освен майка ми; *odadan dışarı* – извън стаята.

В турския език в съчетанията като *odanın kapısı* (вратата на стаята), *kızın çantası* (чантата на момичето), *arabanın lastiği* (гумата на колата) първото съществително получава родителен падеж (на турски: *iyelik durumu*; на латински: *casus genitivus*). Тъй като неглаголните съществителни не могат да приписват, т. е. да определят падеж, родителният падеж е според мястото на съществителното в структурата. Такъв падеж, който зависи само от позицията на съществителното в структурата, се нарича понякога „структурен падеж“ (SBE 1999: 529). Съществителното в родителен падеж в турския език изпълнява в изречението най-често службата на определение на друго съществително и изразява отношение за принадлежност. С други думи чрез него се посочва притежателят на даден материален или нематериален предмет, така също и

свойство, качество, състояние, особеност и др. Особен случай представя употребата на съществителното в родителен падеж в съчетание с неопределителното местоимение *bir* (един, някой), без да се изразява отношение на принадлежност, като например: *adamin biri* (един/ някой си човек), *kızın biri* (едно/ някое си момиче), *öğrencinin biri* (един/ някой си ученик).

В турския език за означаване посредством какво оръдие, орган, предмет, материал, свойство се извършва, осъществява действието, глаголите управляват съществителното или местоимението, с което се съчетават да бъде в инструментален падеж (турски: *araç dirumu/vasıta halı*, латински: *casus instrumentalis*):

Okula otobüsle geliyor (Идва с автобус на училище).
Kardeşimle evlendi (Омъжи се за брат ми).
Arkadaşımla görüştim (Видях се с приятеля си/ приятелката си).
Ayşe'yle tanıştım (Запознах се с Айше).
Kızla alay ediyorlar (Подиграва се с момичето).
Annemle anlaştık (Разбрахме се с майка ми).
Onunla görüştük (Видяхме се с него).
Benimle dalga geçiyor (Подиграва се с мен).

b. Хипотактична връзка при съчетаването на прости изречения в сложното съставно

При съчетаването на прости изречения в сложното съставно хипотактичната връзка в турския език се изразява с различни подчинителни съюзи и съюзни думи, следлози, наставки за образуване на условни форми на глаголите, деепричастия и падежни наставки, т. е. главното изречение „управлява“ подчиненото, като изисква подчиненото да се свърже с него по определени начин:

- чрез определена съюзна връзка, включена в състава му:

Gelmedi, çünkü canı istemedi (Не дойде, **защото** не му се искаше).
Duydum ki, unutmışsun gözlerimin rengini (Чух, **че** си забравил/а за цвета на очите ми).
Madem tanıdıkmiş bulur bir çaresini (**Щом** е бил познат, ще намери някакво решение).
Nasılsın, diye sordum (Как си? Попитах аз).

- с помощта на следлози:

Yorgun olduğum için evde kalacağım (Затова, **че** съм изморен, ще остана въкъщи).
Birşey biliyormuş gibi bize sordu (Попита ни, **като че** ли нищо не знаел).
Çalıştığı için tatile gidemedi (Не може да отиде на почивка, **защото** работеше).
Gidemediğimden dolayı çok üzgünüm (Много съжалявам, **че** не можах да отида).
Geldiğinden beri sürekli bana bakıyor (**Откакто** съм дошъл, постоянно ме гледа).

- подчиненото изречение се свързва с главното и посредством формите на желателно-условно наклонение на глагола или наставките за образуване на условни форми на глагола:

Ne yarsam, param etmiyor (Какво **да** направя, парите ми не стигат).

Hava güzel olursa dışarıya çıkacağız (**Ако** времето е хубаво, ще излезем навън).

Yarın yağmur yağmazsa geziye gideceğiz (**Ако** утре времето не вали, ще ходим на екскурзия).

Ali'yi görürsen selamını söyle (**Ако** видиш Али, му предай поздравите ми).

- подчиненото изречение се свързва с главното и посредством падежни наставки:

Kapının açılmasıyla herkes ayağa kalktı (С **позвъняването** на вратата всички станаха **на** крака).

Zilin çalmasıyla öğrenciler dışarıya çıktı (С **биенето на** звънеца учениците излязоха навън).

Özür dilerim, kitabımı getirmeyi unuttuğum (Извинявам се, забравил съм **да** си донеса учебника).

Erken kalkmaya alıştım (Свикнах **да** ставам рано).

Otobüs beklemekten bıktım usandım (Омръзна ми **да** чакам автобус).

- подчиненото изречение се свързва с главното и посредством деепричастия:

Okula gidip ders dinlerdik (Отивахме на училище **и** слушахме уроци).

İnsan yaşadıkça bilgisi artar (**Докато** живее човек, натрупва знания).

Buradan ayrılalı hiç aramadı (Не се е обаждал, **откакто** си е тръгнал от тук).

Bizi görünce birden durdu (**Като** ни видя, изведнъж се спря).

В посочените примери задачата на подчинените изречения е да поясняват информацията, носена от главното, те не могат да съществуват самостоятелно. В турския език подчиненото изречение стои пред главното, а в случаи, когато пояснява обстоятелства за време, за място, за начин, за количества, за причина, за цел, подчиненото изречение може да се вмъква в него. Същевременно знаем, че отделните части на изречението влизат в логическа връзка помежду си. При простото изречение тази логическа връзка съществува между отделните му части – подлог, сказуемо, допълнение, обстоятелствено пояснение, определение. При сложните изречения логическата връзка възниква между отделните прости изречения, влизащи в състава им. Това означава, че отделните подчинени изречения в състава на сложно съставното, могат да изпълняват същите синтактични функции, които познаваме от състава на простото изречение, с изключение на сказуемото. И тъй като основните части на простото изречение в турския език (с изключение на сказуемото) са: подлог, допълнение, обстоятелствено пояснение и определение, подчинителните изречения ще изпълняват техните функции и ще оформят съответните видове подчинителни връзки.

Като пример ще посочим следното изречение:

Yirmi yıldan beri isteklerim bugün tamamıyla gerçekleşecekti (Желанията ми от двацсет години насам днес напълно щяха да се осъществят).

В това изречение действието е *gerçekleşecekti* (щяха да се осъществят). Неясен обаче остава въпросът **кой** да извърши действието. Главното изречение не дава отговор на този въпрос. Цялото сложно изречение обаче дава тази информация с подходящото подчинено изречение – *Yirmi yıldan beri isteklerim...* (Желанията ми от двацсет години...). Цялото това изречение изпълнява ролята на подлог за изречението, съобщава основното действие. В този случай сложното изречение е *подчинено подложно*. Изречение от този тип е и примерът: *Arzu edenler yarın akşam bize buyursunlar* (Тези, които желаят, да заповядат довечера у нас), в което *arzu edenler...* (тези, които желаят) изпълнява ролята на подлог.

В изречението *Saçlarımı kestirmeyi düşünüyorum* (Мисля да си подстрижа косата) главното изречение е ... *düşünüyorum*, при което глаголт *düşünmek* изпълнява ролята на сказуемо, а подчиненото *Saçlarımı kestirmeyi ...* изпълнява ролята на пряко допълнение. В този случай сложното изречение е *подчинено допълнително* изречение. Главното изречение управлява подчиненото, като изисква подчиненото да се свърже с него, приемайки определена падежна форма. Връзката между главното и подчиненото изречение се осъществява чрез наставката за винителен падеж, която се добавя към функционалния инфинитив (отглаголното съществително) *kestirme*.

Сказуемото в изречението *Öğretmen birinci sırada oturana baktı* (Учителят погледна този, който седеше на първия чин) е *baktı* (погледна), подчиненото изречение ... *birinci sırada oturana...* пояснява към кого поглежда учителят и изпълнява функцията на обстоятелствено пояснение. Тъй като глаголт *bakmak* управлява елемента, който се съчетава с него, като изисква той да е в дателен падеж и по този начин връзката между главното и подчиненото изречение се осъществява чрез наставката за дателен падеж, която се добавя към причастието *oturan*, като го превръща в съществително име.

Главното изречение управлява подчиненото, като изисква подчиненото да се свърже с него, приемайки определена падежна форма и в случаите, в които в подчиненото изречение има както инфинитив, така и миналото причастие (образувано с фонетичните варианти на наставката *-dik*) и бъдещето причастие (образувано с наставките *-(y)acak/ -(y)ecek*) с наставките за принадлежност като членове на субстантивна парадигма.

Като член на субстантивната парадигма инфинитивът обозначава пределно абстрактно действие и присъединява наставките за падежи и число, продиктувано от функцията му в изречението (Kyazımova 2021: 141). Глаголното сказуемо в главното изречение управлява подчиненото и изисква то да се свърже с него посредством определена падежна форма. При тази синтактична субстантивация инфинитивите (които не губят окончателно глаголното с значение) приемат съответните падежни наставки, предопределени от глагола, който изпълнява функцията на сказуемо в главното изречение:

*Resim yapmayı çok seviyorum (Много обичам **да** рисувам).*
*Turgay'ın evini bulmayı başardık (Успяхме **да** намерим къщата на Тургай).*
*Erken kalkmaya alışamadım (Не можах да свикна **да** ставам рано).*
*Yazın tatile gidebilmek için para biriktirmeye çalışıyorum (Опитвам се **да** събера пари за да отида лятото на почивка).*
*Kendi işimi kurmaya karar verdim (Реших **да** си създам свой бизнес).*
*Erken kalkmaktan nefret ediyorum (Мразя **да** ставам рано – букв. Изпитвам омраза **от това да** ставам рано).*
*Evde oturmaktan hoşlanmıyorum (Не ми харесва **да** стоя вкъщи).*
*Erken kalkmaktan kurtuldum (Отървах се **от това да** ставам рано).*
*Sokağa çıkmaktan korkuyorum (Боя се **да** изляза на улицата).*

Като член на субстантивната парадигма миналото и бъдещето причастие с наставките за принадлежност приемат съответните падежни наставки (предопределени от глагола, който изпълнява функцията на сказуемо в главното изречение) и по този начин образуват *подчинени допълнителни* или *подчинени обстоятелствени изречения*. Подчинените допълнителни изречения се вмъкват между подлога и сказуемото на главното изречение, а подлогът в подчиненото изречение е съществително или местоимение в родителен падеж:

Ben Ahmet'in nereye gittiğini bilmiyorum (Аз не знам къде е отишъл Ахмед).
Öğretmen öğrencinin İstanbul'a gittiğini öğrendi (Учителят научи, че ученикът е отишъл в Истанбул).
Tatilde nereye gideceğime karar vermedim (Не съм решил/а къде ще отида през ваканцията).
Bize geleceğini tahmin ettim (Предположих, че ще дойдеш у нас).

В изречението *Ben derslerime çalışırken küçük kardeşim bahçede oynuyordu* (Когато си учих уроците, малкият ми брат си играеше на двора) подчиненото изречение, което изпълнява ролята на обстоятелствено пояснение за време, се свързва с главното посредством деепричастието на *-ken*.

Подчиненото изречение е във функцията на обстоятелствено пояснение, може да се свърже с главното и чрез следлози:

Kova doluncaya kadar bekledik (Чакахме, **докато** се напълни кофата) – подчиненото изречение *Kova doluncaya kadar...*, което изпълнява ролята на обстоятелствено пояснение, се свързва с главното посредством следлога *kadar*.

В долупосочените примерни изречения подчиненото обстоятелствено изречение също се свързва с главното посредством следлози:

Yarın okula gideceği için erken yattı (Затова, че утре ще ходи на училище си легна рано).
*Sizi gördüğümden dolayı çok sevindim (Зарадвах се много **затова, че** ви видях).*
Geldiğimden beri hiç konuşmuyor (Откакто съм дошъл, изобщо не говори с мен).

Подчиненото обстоятелствено изречение се свързва с главното и посредством формите на желателно-условно наклонение на глагола или наставките за образуване на условни форми на глагола:

Ne yapсам, param etmiyor (Какво да направя, парите ми не стигат).
Hava güzel olursa dışarıya çıkacağız (Ако времето е хубаво, ще излезем навън).
Yarın yağmursa geziye gideceğiz (Ако утре времето не вали, ще ходим на екскурзия).
Ali'yi görürsen selamını söyle (Ако видиш Али, му предай поздравите ми).

В изречението *Okula giden öğrenciler bizim sokaktan geçiyor* (Учениците, които отиват на училище, минават през нашата улица) *Okula giden...* е добавено изречение, което пояснява съществителното „*öğrenciler*“, за което става дума в последващото главно изречение. В този случай имаме *подчинено определително изречение*. Подчинено определителните изречения в турския език се свързват с главното изречение посредством причастия:

Dün ofise gelen adamı tanıyor musun (Познаваш ли човека, **който** вчера дойде в офиса)?
Size anlatacağım olayı bilmiyorsunuz (Не знаете за случката, **която** ще ви разкажа).
Sokakta bulduğum çantayı polise teslim ettim (Предадох на полицията чантата, **която** намерих на улицата).
Bunlar daha önce de görülmüş olaylardır (Това са събития, **които** са се случвали и преди).

Въпреки различните начини за свързване на подчинено обстоятелственото изречение с главното в турския език при превода на изреченията от този тип на български връзката на подчиненото изречение с главното се предава посредством подчинителни съюзи или наречия съюзи като *че, ако, за да, да, без да, макар че, който, която, които, когато, щом, след като, преди да, където, защото, колкото* и др.

Заклучение

В процеса на овладяването на турския език обучаващите се, чийто роден език е български, срещат най-големи трудности при свързването на думите в словосъчетания, в изречения. Тези трудности се дължат предимно на начините, по които думите се съчетават не както в българския език; на несъответствието на граматическите категории в двата езика. В България няма съпоставителна граматика между български и турски език, а в методическата – помагала за преподаването на конкретни въпроси от фонетиката и граматиката на турския език на обучаващи се с роден език български, в това число и за подчинителните връзки – един от най-актуалните и трудни за решаване въпроси при изучаването на турски език. В настоящата статия се разкриват специфичните особености на подчинителните връзки в турския език и по-специално на управлението като начин за синтактично свързване. Въпросите са разгледани в съпоставителен план с българския, като се посочват някои характерни особености на турския език, за да се избегне интерференцията му.

ЛИТЕРАТУРА

- Chomsky 1957:** Chomsky, N. Syntactic structures. The Hague/Paris: Mouton.
- Kyazimova 2021:** Kyazimova, E. Infinitnite glagolni formi v savremenniya turski ezik. Shumen: Universitetsko izdatelstvo "Епископ Константин Преславски" [Кязимова, Е. Инфинитните глаголни форми в съвременния турски език. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“].
- Lakova 2013:** Lakova, M. Nachalo na generativno-transformatsionното opisanie na sintaksisa na balgarskiya ezik. – In: Novi izsledvaniya po generativen sintaksis na balgarskiya ezik. Sofia: Akademichno izdatelstvo "Prof. Marin Drinov", 17-30 [Лакова, М. Начало на генеративно-трансформационното описание на синтаксиса на българския език. – В: Нови изследвания по генеративен синтаксис на българския език. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, с. 17-30].
- SBE 1999:** Boyadzhiev, T., I. Kutsarov, Y. Penchev (eds.). Savremenен balgarski ezik. Sofia: Iztok-Zapad [Бояджиев, Т., И. Куцаров, Й. Пенчев (ред.). Съвременен български език. София: Изток-Запад].
- Slovar 1998:** Bolyshoy entsiklopedicheskiy slovary: yazykoznanie. Moskva: Bolyshaya Rosiyskaya entsiklopediya [Большой энциклопедический словарь: языкознание. Москва: Большая Российская энциклопедия].
- Vaynrayh 1972:** Vaynrayh, U. Odnoyazychie i mnogoyazychie. // Novoe v lingvistike. Vyp. 6. Yazykovye kontakty. Moskva, 25-60 [Вайнрайх, У. Одноязычие и многоязычие. // Новое в лингвистике. Вып. 6. Языковые контакты. Москва, с. 25-60].